

ІСТОРІЯ

УДК 792-043.86(477)»19/20»(045)

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-4-1>

Олександр РОМАНУХА,

orcid.org/0000-0003-4695-3985

кандидат історичних наук,

доцент кафедри економіки та бізнесу

Донецького національного університету економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського
(Кривий Ріг, Дніпропетровська область, Україна) *Romanukha@donnuet.edu.ua*

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ТЕАТРУ НАПРИКІНЦІ XX – ПОЧАТКУ XXI СТОЛІТЬ

У статті охарактеризовано динаміку розвитку українського театру наприкінці XX – початку XXI століття. Звернено увагу на загальну динаміку розвитку театральної сфери: кількість театрів; відвідувачів; обсяг державного фінансування. Констатовано, що зменшення кількості театрів та відвідувачів відбувалося через ряд причин: економічну кризу 90-х років XX ст., міграцію населення, погіршення соціального забезпечення громадян; застарілість використовуваних методів та підходів в роботі театрів. Дані фактори набули стрімкого розвитку через втрату цікавості держави до театру – як засобу пропаганди серед широких мас населення. Основним джерелом фінансування були кошти бюджету, при цьому більшу їх частку театри отримували з місцевих бюджетів, а не загальнодержавного. Це значно обмежувало можливість оновлення матеріально-технічної бази та постановки сучасних вистав. Часом активних змін став початок XXI століття. Перезавантаження державної системи, сприяло підняттю театральної сфери. Докорінним чином було трансформовано систему фінансування та управління театрами. На зміну старим підходам розподілу коштів було впроваджено грантову діяльність. Заснування Українського культурного фонду та Українського інституту дало змогу на засадах вільної конкуренції змагатися державним та недержавним театрам за право отримання фінансування. Принципи відкритості, конкретності та креативності стають основою діяльності театрів. Активно змінювались форми та методи роботи. У ході дослідження констатовано, що з моменту проголошення незалежності України, театри переходили на більш сучасні форми роботи, що виражалося у зміні репертуару вистав, основ менеджменту, маркетингу. Цьому сприяло проведення в Україні значної кількості театральних фестивалів, налагодження співпраці з театрами країн Західної Європи, відомими режисерами, впровадження в роботу закладів сучасних інформаційних технологій. Аналіз основних проблем з якими стикалися театри показав домінування зовнішніх загроз над внутрішніми. Серед них найбільшого впливу мали: пандемія COVID-19; військова агресія.

Ключові слова: театр, розвиток, культура, історія, фестиваль, глядач, трансформація.

Oleksandr ROMANYKHA,

orcid.org/0000-0003-4695-3985

PhD in History,

Associate Professor at the Department of Economics and Business

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky

(Kryvyi Rih, Dnipropetrovsk region, Ukraine) *Romanukha@donnuet.edu.ua*

ESTABLISHMENT AND DEVELOPMENT OF THE UKRAINIAN THEATER AT THE END OF THE XX – BEGINNING OF THE XXI CENTURY

The article describes the dynamics of Ukrainian theater development at the end of the 20th – beginning of the 21st century. Attention is paid to the general dynamics of the development of the theater sphere: the number of theaters; visitors; the volume of state funding. It was established that the decrease in the number of theaters and visitors occurred due to a number of reasons: the economic crisis of the 90s of the 20th century, the migration of the population, the deterioration of the social security of citizens; obsolescence of used methods and approaches in the work of theaters. These factors have developed rapidly due to the loss of the state's interest in the theater as a means of propaganda among the broad masses of the population. The main source of funding was budget funds, while theaters received a larger share of them from local budgets, not the national budget. This significantly limited the possibility of updating the material and technical base and staging modern performances. The beginning of the 21st century was a time of active changes. The reboot of the state system contributed to the rise of the theatrical sphere. The system of funding and management of theaters was fundamentally transformed. Grant activities were introduced to replace the old approaches

to the distribution of funds. The establishment of the Ukrainian Cultural Fund and the Ukrainian Institute made it possible for state and non-state theaters to compete for the right to receive funding on the basis of free competition. The principles of openness, concreteness and creativity become the basis of theater activity. Forms and methods of work were actively changing. In the course of the research, it was established that since the declaration of Ukraine's independence, theaters switched to more modern forms of work, which was expressed in a change in the repertoire of performances, the basics of management, and marketing. This was facilitated by the holding of a significant number of theater festivals in Ukraine, the establishment of cooperation with theaters of Western European countries, well-known directors, and the introduction of modern information technologies into the work of institutions. The analysis of the main problems faced by the theaters showed the dominance of external threats over internal ones. Among them, the following had the greatest impact: the COVID-19 pandemic; military aggression.

Key words: theater, development, culture, history, festival, viewer, transformation.

Постановка проблеми. Театр – невід’ємна складова цивілізаційного розвитку людства. З давніх часів театральне мистецтво супроводжувало людей, доповнюючи різні аспекти їх буття: релігія; творчість; розвиток; самобутність. Пройшовши довгий шлях становлення, сьогодні театр перетворився не лише на один з центрів культурного розвитку, але й місце креативності, виховання, рекреації, бізнесу. Поєднавши різні аспекти сучасності, він активно взаємодіє з такими напрямками як туризм, освіта, економіка. Театр став візитівкою нації, своєрідним портфоліо її культурного багатства. Пройшовши у своєму розвитку складний шлях становлення, сьогодні український театр має вирішувати ряд інших проблем: економічна криза; зменшення активності відвідувачів; трансформація роботи закладів; інтеграція до світового театального співтовариства. Успішність їх вирішення багато в чому визначатиме подальшу перспективу театального та цивілізаційного розвитку українського суспільства.

Аналіз досліджень. Питання динаміки розвитку українського театру в роки незалежності підіймали здебільшого українські дослідники. Серед загалу робіт увагу привертає праця Український театр: шлях до себе. Здобутки. Виклики. Проблеми – виконана на замовлення Гільдії Незалежних театрів України авторським колективом Васильєв С., Чужинова І., Соколенко Н., Салата О., Тукалевська О., Жила В. Дослідження торкається різних аспектів становлення українського театру після 1991 року, проте автори звертають мало уваги на статистичні дані, а у більшій мірі розкривають перспективи використання світового досвіду в українських реаліях (Васильєв, 2019: 1).

Оригінальним є дослідження А. Гайшенець «Український театр у пошуках сенсу: зради і перемоги останніх 10 років» (Гайшенець, 2019: 1). Авторка розглядає емансипативні процеси, що переживає сучасний український театр. Однак у більшій мірі об’єктом вивчення стають внутрішні процеси в українському театрі: креативність,

новаторство. Слабо звертається увага на зовнішні чинники впливу.

Регіональні аспекти розвитку театру вивчала Яшкіна О.М. (Яшкіна, 2016: 193-201). Дослідниця звернула увагу на регіональну статистику динаміки розвитку театрів регіону. Провела порівняння даного досвіду з закордонними практиками.

Цікавість до проблеми розвитку театрів підтверджує і наявність бібліографічних видань на кшталт (Коробкін, 2020: 68). Певні аспекти розвитку театру в умовах поширення інтернету вивчала Стефурак Н. (Стефурак, 2022: 1).

Незважаючи на це трансформаційні процеси українського театру є малодослідженими та потребують подальшого вивчення в аспектах: реформування системи управління; векторів розвитку сценічної роботи; зміни принципів фінансування, тощо.

Мета дослідження полягає у вивченні тенденцій розвитку театру в Україні, оцінки ефективності його діяльності та успішності проходження трансформаційних процесів.

Виклад основного матеріалу. Динаміка розвитку театрів в Україні протягом 1991-2022 років характеризувалася зменшенням їх кількості. Як видно з таблиці 1 на 1991 рік в Україні нараховувалося 130 театрів. На 2010 рік їх кількість зросла до 140. Збільшення відбулося за рахунок відкриття нових експериментальних театральних установ, що ставали цікаві відвідувачам своєю інноваційністю та неординарністю. Перейняття світового досвіду позитивно сприймалося публікою. Відкриття нових закладів розрахованих на вузьку аудиторію стало трендом того періоду, що сприяло формуванню культурного різноманіття та свободи самовираження й творчості. Період до 2014 року загалом можна позитивно охарактеризувати в театральній сфері. Одночасно з відкриттям нових театрів започатковуються театральні фестивалі, активно розвивається міжнародна співпраця. Так значну увагу привертає перша в Україні 3D опера «Летючий голландець» представлена 2012 року у Донецькому театрі опери та балету.

Особливо цінною та знаковою була й вистава Андрія Жолдака «Ленін. Love. Сталін Love». Суть роботи полягає у спробі рефлексії українців на власне минуле, відмови від відчуття власної жертовності та меншовартості. Зростання кількості вистав патріотичної тематики стає невід’ємним елементом театру даного етапу (Черкашина-Губаренко, 2018: 147).

Активізується міжнародне співробітництво. Український театр починає відкривати для себе світ і себе для світу. Необхідність цього обумовлювалася пошуком власного шляху розвитку та відходу від старих принципів роботи. Так театр на Подолі брав участь у десятках міжнародних подій з виставами: «Бенкет під час чуми» або «Ніч чудес», «Яго». Саме він першим спробував презентувати український театральний продукт за кордоном та став фаворитом Единбурзького Фрінджа. В свою чергу Львівський театр імені Леся Курбаса співпрацював з відомим польським майстром Єжи Гротовським та здійснив декілька спільних проєктів з польською групою «Гардженізде» Влодзімежа Станєвського (Черкашина-Губаренко, 2018: 95).

Одночасно з цим кінець ХХ – початок ХХ століття знаменувався започаткуванням значної кількості театральних фестивалів: «Київ травневий» у Києві, «Золотий Лев», «Драбина» та «Драма.UA» у Львові, «Тернопільські театральні вечори. Дебют» у Тернополі, «Херсонеські ігри» у Севастополі, «Мельпомена Таврії» у Херсоні, «Різдвяна містерія» в Луцьку, «Інтерлялька» в Ужгороді. Найбільшої популярності набув міжнародний фестиваль «Гогольфест», який дав можливість українському глядачу бачити величезний об’єм закордонних вистав. «ГОГОЛЬFEST» було започатковано 2007 року. Головна місія заходу – дати нагоду побачити та показати актуальні експерименти в театральній сфері. Сьогодні фестиваль перетворюється на щорічний професійний нетворкінг, що впливає на формування глядацьких смаків та формує нову генерацію режисерів. З 2017 року «ГОГОЛЬFEST» змінює свою постійну прописку та починає мандрувати містами України: Вінниця; Маріуполь; Дніпро. За оригінальність йому було надано Європейський фестивальний «Оскар» EFFE-Award та включено до п’ятірки найкращих фестивалів Європи.

Дані заходи сприяли підвищенню авторитету українського театру за кордоном та приковували все більше уваги відвідувачів. Підтверджують це і дані кількості глядачів театру. На початку 90-х років ХХ ст. цікавість до театру була доволі високою та становила близько 15 млн відвід-

увачів в рік. Тобто, майже 30% громадян України щороку відвідували театр. Протягом наступних 10 років активність спала та досягла 2000 року найнижчої позначки у 5,9 млн чоловік, або 12% від усього загалу населення України. Саме активізація проведення театральних фестивалів багато в чому призвела до збільшення кількості відвідувачів протягом 2010–2014 років до 7 млн чоловік (Державна служба статистики України, 2023: 1).

Паралельно цьому увага почала приділятися технічному, інформаційному, методичному й управлінському оновленню. Поширення мобільних технологій та перетворення інтернет простору на майданчик взаємодії з клієнтом призвело до появи 2010 року всеукраїнського театального порталу-мережі «atheatre.com.ua» – український театральний простір». База ресурсу охоплювала близько 112 театрів та 81 драматурга. Певним новаторством стало створення 3D турів по українським театрам. У партнерстві з Міністерством культури Google оцифрували п’ять театрів у різних містах України та створили спеціальний сайт «Оперні театри України». Такі практики не лише посилювали контакт театрів з аудиторією, але й сприяли посиленню бажання відвідати театр в живу (village, 2017: 1).

Вагомими змінами у реорганізації установ державного управління театральної сфери варто вважати створення таких інституції як Український культурний фонд та Український інститут. Хоч театральна сфера не підпорядковувалась даним інституціям безпосередньо, їх співпраця давала змогу активно впливати на реформування театрів. Для прикладу УКФ давав змогу театрам реалізовувати свої проєкти на грантовій основі. При цьому його діяльність поширювалась як на державні театри так і недержавні. Перехід на ринкові – конкурентні основи роботи перезавантажувало театральну галузь України, відводячи її від командної системи управління до інноваційної, креативної. В свою чергу Український інститут активно представляв Україну за кордоном. За прикладом ряду інших країн світу, що мали подібні установи, даний заклад займався перекладом українських п’єс та їх просуванням у світі – як українського культурного продукту.

Перехід на рівні умов конкуренції державних та недержавних театрів стало вагомим кроком в їх розвитку. Починаючи як аматорські трупи та студії з часом недержавний театр значно зріс та зміцнив свої позиції. Тенденція до активізації та професіоналізації недержавних театрів значно активізувалась протягом 2012–2020 років. Найбільш успішними проєктами даного напрямку

можна вважати київські театри «Дикий театр» та «PostPlayTeatr», харківський театр «НСФТЬ», «Театральний простір ТЕО» в Одесі та львівський феномен, людину-театр Сашка Браму (Черкашина-Губаренко, 2018: 125). Збільшення різноманітності за формою організації, напрямків діяльності спряло у підсумку появи об'єднань, учасники яких прагнули лобіювати свої інтереси і здобути право на інфраструктуру чи то фінансову підтримку з боку державних та муніципальних властей. Так виникла Гільдія незалежних театрів та Асоціація «Український незалежний театр».

Черговий період випробувань починається з 2014 року. Загострення політичної ситуації в Україні з поступовим перетіканням у військовий конфлікт негативно позначилося як на кількості закладів так і кількості відвідувачів. Втрата контролю над АР Крим, частиною Донецької та Луганської областей призвела до зменшення кількості театрів. З даних таблиці 1 ми можемо бачити, що кількість театрів протягом 2015–2021 років перебувала на рівні 112–113 закладів. Відповідно до цього скорочується й кількість відвідувачів. Середні втрати протягом даного періоду становило 1 млн відвідувачів. Негативно відбилася на діяльності театрів і пандемія COVID-19. Охопивши територію України у 2020 році вона змусила запровадити локаут, що призвело доповного закриття на тривалий період усіх закладів культури. Шукаючи вихід з становища театральні установи як і інші закладу культури (музеї) переходили на онлайн режим роботи. Популярності набували відео ролики про театр та його діяльність в інтернеті, цікаві публікації на сайтах.

Найбільших втрат театр поніс в період з 24 лютого 2022 року – початку військового вторгнення РФ. Руйнація міст та їх інфраструктури на тривалий період викреслила з переліку театрів України заклади у м. Маріуполь, пошкодили театральні споруди в ряді інших населених пунктів. Значна кількість співробітників театру пішла до ЗСУ чи територіальної оборони, виїхали за кордон. В умовах війни театри перетворилися на при-

хистки – центри прийому біженців, гуманітарні штаби та центри підтримки. Працівники швидко включалися до роботи куховарили, організували невеличкі вистави під відкритим небом, активно взаємодіяли з своїми колегами з закордону з метою інформування про події в Україні.

Події 2014–2022 років вплинули не лише на структурні, організаційні та репертуарні аспекти діяльності театрів, а й їх зовнішньо-культурну орієнтацію в роботі. Якщо протягом 1991–2010 років закордонне співробітництво у більшій мірі розвивалося ж театрами пострадянського простору, особливо закладами Російської Федерації то після посилюється Західноєвропейський вектор. Кількість гастролей російських та білоруських театрів різко скорочується, припиняють свою діяльність в Україні культурні установи-резиденти країн сусідів (Російській культурний центр та ін.). Театральна переорієнтація багато в чому була тотожною загальнодержавній. Українські театри все частіше приймали гостей з Європи, реалізовували спільні проекти та переймали їх досвід. Допомогала в цьому діяльність Українського культурного фонду та Українського інституту.

Питання державної фінансової підтримки театрів впливало на розвиток сфери прямо. Протягом досліджуваного періоду влада реалізовувала концепт переведення частини фінансування театрів на грантову основу, в якій могли приймати участь як державні так і недержавні театри. Це мало позитивні наслідки у вигляді посилення конкуренції та покращення театрального продукту, впровадження нових підходів та концептів у роботу. Однак, не дивлячись на це – основним джерелом фінансування лишалася державна підтримка. Поглянувши на видатки щодо духовного та фізичного розвитку бюджету України можемо констатувати, що їх частка у середньому коливалася в межах 2,4%. Збільшення фінансування відзначається в період 2010 та 2021 роках. При цьому дане зростання відбулося як по відношенню частки фінансування до бюджету України так і до попереднього року. Це свідчить не про збіль-

Таблиця 1

Кількість театрів та їх відвідувачів

	1991	1995	2000	2005	2010	2015	2016	2017
Кількість театрів, од.	130	136	131	135	140	113	112	113
Кількість глядачів на виставах млн осіб	15	8,3	5,9	6,3	6,7	5,8	5,7	6,2
Кількість населення України млн осіб	51,9	51,7	49,4	47,2	45,9	42,9	42,7	42,5
% відвідувачів театрів з загальної чисельності населення України	29	16	12	13	15	14	13	15

Дані з сайту Державного комітету статистики України: URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

шення уваги держави до піднятого питання. Причиною зростання фінансування 2010, 2015 років є проведення в Україні міжнародних заходів «Євроро-2012», «Євробачення – 2017». Привернення уваги 2021 року може бути пояснене потребою підтримки театрів в пост-ковідний період. Пандемія COVID-19 вдарила по роботі закладів культури найбільше. Зважаючи на це – фінансова підтримка давала змогу більш швидко відновити роботу.

Другою особливістю є те, що видатки на духовний та фізичний розвиток за напрямками надходження були значно більші з місцевих бюджетів ніж державних. Як видно з таблиці 2 в середньому 7% усіх бюджетних витрат з місцевих бюджетів йшли на духовний та фізичний розвиток. У той же час з державного бюджету на дану статтю витрат йшло в середньому 1,1%. Варто звернути на увагу, що частка коштів місцевих бюджетів становила в загальнодержавному у середньому 22%.

Враховуючи вищезазначене можна вести мову про значний вклад у розвиток театрів саме місцевих бюджетів та фондів, покликаних стимулювати театри до грантової діяльності. Якщо ж говорити про якісну оцінку та ефективність від отриманих коштів то варто зазначити, що бюджетні кошти в основному йшли на оплату комунальних послуг та заробітну платню працівників. Грантові кошти давали змогу покращити матеріально-технічний стан театрів, провести театральні заходи, створити нові вистави.

Комерціалізація роботи театрів відбувалася повільно через причину зменшення кількості відвідувачів вистав та невисоким доходом населення. За даними К. Белінського в театральній сфері існує норма оцінки прибутковості роботи театру в 10% відвідувачів від рівня країни. Згідно даних таблиці 1 в Україні даний показник відповідає нормі в межах країни. Проте рівень цінової політики був невисокий. Середня ціна квитка до обласного театру становила: 2000 р. – 20 грн; 2015 р. – 60 грн; 2020 р. – 80 грн; 2021 р. – 120 грн. При цьому елітні вистави чи місця в театрі коштували в 5 разів більше за мінімальну ціну. Зважаючи на рівень заробітної платні можемо вести мову про фінансову обмеженість походу в театр широких мас населення. За висновками К. Белінського маркетинговий образ клієнта, що приносить гроші до театру в широкому сенсі є випадковим глядач, що приходить до театру задля певної статусності ніж для отримання насолоди та відпочинку. В Україні нажаль так і не вдалося сформувати театральну культуру серед широких мас населення (Белінський, 2019: 1).

Висновки. Отже, театр посів важливе місце в житті українського суспільства. Працюючи на початку 90-х років ХХ ст. за старими радянськими підходами, на даний час він значно трансформувався та набув сучасних рис. Шлях змін полягав в першу чергу у зміні підходів до роботи та репертуару й як наслідок покращення загального стану театру. Однак дана робота мала

Таблиця 2

Видатки на духовний та фізичний розвиток в Україні державного та місцевого рівнів млн грн

	Бюджет України	Видатки на духовний та фізичний розвиток		Видатки на духовний та фізичний розвиток		Бюджети України		Видатки на духовний та фізичний розвиток		Бюджети України	
		зведений	%	державний	%	державний	%	місцевий	%	місцевий	% ¹
2005	134183	3449,8	2,6	1273,7	37	103867	1,2	2176	63	30316	7,2
2010	314506	11525,4	3,7	5165,5	45	233990	2,2	6359	55	80515	7,9
	134	234		306		125		192		166	
2015	652031	16228,3	2,5	6619,2	41	531550	1,2	9609	59	120480	8
	107	41		28		127		51		50	
2018	1184291	28993,1	2,4	10107,1	35	920808	1,1	18886	65	263482	7,2
	182	179		153		173		197		219	
2019	1289849	31550,1	2,4	9967	32	989619	1	21583	68	300229	7,2
	9	9		-1		7		14		14	
2020	1376674	31710,9	2,3	9826,4	31	1065369	0,9	21884	69	311304	7
	7	1		-1		8		1		4	
2021	1662334	43358,4	2,6	15970,3	37	1284320	1,2	27388	63	378013	7,2
	21	37		63		21		25		21	

Дані з сайту Державного комітету статистики України: URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

¹ % видатків на духовний та фізичний розвиток по відношенню до загальної частки державного та місцевих бюджетів.

Розмір середньої заробітної платні в Україні (грн)

Рік	2000	2005	2010	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Розмір з/п	231	806	2246	4207	5187	7105	8867	10503	11596	14017	1338

Дані з сайту Державного комітету статистики України: URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/>

багато перемінних. По перше театр став малоцікавим для держави – через втрати ним ролі одного з інструментів пропаганди. Це обумовило скорочення фінансування закладу. В свою чергу це покликання відтік кадрів з нього та занепад матеріальної бази театру. Негативний вклад мало і загальне збідніння населення України протягом 90-х років ХХ ст. Економічна криза даного періоду поставила фінансовий стан громадян на рівень виживання, а не культурного розвитку. Зрушення починаються з нульових. Поступово змінюється репертуарна політика театрів, розширюється репертуар, починаються перші візити закордонних труп чи акторів. Фінансування театрів поступово перекладається більшою часткою на місцеві бюджети, що в принципі дало змогу провести певні оновлення їх матеріальної бази. В цей час старі підходи відійшли в історію, а пошук нових лише починався. Багато вистав відбувались в рамках традиційних репертуарів, проте тоді стояло питання повернути глядача

та зберегти самі установи. Нова історія українського театру починається після 2014 року. Спонукали до цього зміни підходів до роботи, як органів влади так і приходу нової генерації режисерів й акторів. Поява Українського культурного фонду, Українського інституту дали змогу розвиватися театрам на грантовій основі, реалізовувати самі неординарні задуми, активно розвиватися мережі недержавних театрів. Театральна сфера починає налагоджувати активні комунікації з світовими закладами культури, проводити спільні заходи, вистави та гастролі. Негативними факторами даного етапу була пандемія COVID-19 та початок війни 24 лютого 2023 року. Активізація бойових дій мала жахливі наслідки для українського театру, що прослідковувалися у руйнації приміщень, смерті працівників театрів, їх міграції за кордон. Театри мали припинити свою діяльність та перетворитися на центри прихистку та допомоги. Боротьба за культуру людини змінилася на боротьбу за її життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васильєв С., Чужинова І., Соколенко Н., Салата О., Тукалевська О., Жила В. Український театр: шлях до себе. Здобутки. Виклики. Проблеми. URL: https://nstdu.com.ua/wp-content/uploads/2019/02/Doslidjennya_UKR_PDF_Final.pdf (дата звернення: 06.02.2023).
2. Гайшенець А. Український театр у пошуках сенсу: зради і перемоги останніх 10 років. URL: https://lb.ua/culture/2019/12/25/445743_ukrainskiy_teatr_poshukah_sensu.html (дата звернення: 06.02.2023).
3. Яшкіна О.М. Шляхи реформування театральної сфери на прикладі Харківського регіону. *Соціальна економіка*. 2016. № 1. С. 193–201.
4. Українська драматургія й театр від витоків до сучасності : рек. бібліограф. покажч. / Харків. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, наук. б-ка ; уклад. Т. І. Неудачина ; відп. ред. О. Г. Коробкіна. Харків : ХНПУ, 2020. 68 с.
5. Стефурак Н. «Театраріум» – про театр в епоху інтернету» URL: <https://www.imena.ua/blog/teatrarium-talk/> (дата звернення: 01.02.2023).
6. Сайт Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.02.2023).
7. Музыка і театр на перехресті епох: 36. ст.: У 2 т. Т. 2 / М. Р. Черкашина-Губаренко. К. : Наука, 2018. 206 с.
8. Котенок В. Український театр під час війни: 24 лютого – 24 квітня. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24204/Kotenok_Ukrainskiy_teatr_pid_chas_viiny_24_liutoho_24_kvitnia.pdf?sequence=1 (дата звернення: 01.02.2023).
9. 3D-тур оперними театрами України від Google. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/business/news/264495-3d-tur-ukrayinskimi-opernimi-teatrami-vid-google?from=readmore> (дата звернення: 02.02.2023).
10. Белінський К. Хто на справді ходить до театру? URL: <https://yabl.ua/2019/08/21/kto-na-samom-dele-hodit-v-teatr> (дата звернення: 03.02.2023).

REFERENCES

1. Vasyliiev S., Chuzhynova I., Sokolenko N., Salata O., Tukalevska O., Zhyla V. Ukrainyskiy teatr: shliakh do sebe. Zdobutky. Vyklyky. Problemy [Ukrainian theater: the way to yourself. Gains. Challenges Problems]. URL: https://nstdu.com.ua/wp-content/uploads/2019/02/Doslidjennya_UKR_PDF_Final.pdf [in Ukrainian].
2. Haishenets A. Ukrainyskiy teatr u poshukah sensu: zrazy i peremohy ostannikh 10 rokiv [Ukrainian theater in search of meaning: betrayals and victories of the last 10 years]. URL: https://lb.ua/culture/2019/12/25/445743_ukrainskiy_teatr_poshukah_sensu.html [in Ukrainian].

3. Yashkina O.M. Shliakhy reformuvannia teatralnoi sfery na prykladi Kharkivskoho rehionu [Ways of reforming the theater sphere on the example of the Kharkiv region. Social economy]. *Sotsialna ekonomika*. 2016. Nr 1. Pp. 193–201 [in Ukrainian].
4. Ukrainska dramaturhiia y teatr vid vytokiv do suchasnosti : rek. bibliohraf. pokazhch [Ukrainian dramaturgy and theater from the origins to the present day: rec. bibliographer. show]. Kharkiv. nats. ped. un-t imeni H. S. Skovorody, nauk. b-ka ; uklad. T. I. Neudachyna ; vidp. red. O. H. Korobkina. Kharkiv : KhNPU. 2020. Pp. 68 [in Ukrainian].
5. Stefurak N. «Teatrarium» – pro teatr v epokhu internetu» [“Teatrarium” – about theater in the age of the Internet”]. URL: <https://www.imena.ua/blog/teatrarium-talk/> [in Ukrainian].
6. Sait Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [Website of the State Statistics Service of Ukraine]. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
7. Muzyka i teatr na perekhresti epokh: Zb. st. [Music and theater at the crossroads of eras: Collection. st.]. U 2 t. T. 2 / M. R. Cherkashyna-Hubarenko. K. : Nauka. 2018. Pp. 206.
8. Kotenok V. Ukrainskyi teatr pid chas viiny: 24 liutoho – 24 kvitnia. [Ukrainian theater during the war: February 24 – April 24]. URL: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/24204/Kotenok_Ukrainskyi_teatr_pid_chas_viiny_24_liutoho_24_kvitnia.pdf?sequence=1 [in Ukrainian].
9. 3D-tur opernymi teatramy Ukrainy vid Google. [3D tour of opera houses of Ukraine from Google]. URL: <https://www.the-village.com.ua/village/business/news/264495-3d-tur-ukrayinskimi-opernimi-teatrami-vid-google?from=readmore> [in Ukrainian].
10. Belinskyi K. Khto na spravdi khodyt do teatru? [Who really goes to the theater?]. URL: <https://yabl.ua/2019/08/21/kto-na-samom-dele-hodit-v-teatr> [in Ukrainian].